

L'educació en valors al servei dels drets de l'infant, nucli central del dret a l'educació

Article per a la Universitat de Santiago de Compostela. Tardor de 2004

El títol pot semblar un joc de paraules, però aquestes setmanes ha constituït un repte, al qual estem lluny encara de donar resposta. El fet és que en el procés de discussió de les *Propostes per al debat* que ha presentat el Ministeri d'Educació, es dedicava el capítol 9 a *En quins valors s'ha d'educar i com*. En els tres primers paràgrafs de la presentació del tema ja s'enllaçaven els conceptes de "coneixement, valoració, ètica, moral, respecte dels drets i les llibertats fonamentals" (LODE), *dret a l'educació, convivència democràtica*, els cèlebres valors d'"aprendre a conèixer, fer, ser i conviure" (Informe Delors) i els "valors democràtics i de la participació democràtica amb la finalitat de preparar els individus per a la ciutadania activa" (Unió Europea, objectius dels sistemes educatius per a 2010). La referència genèrica a la *Convenció sobre els Drets de l'Infant de l'ONU*, ratificada per Espanya l'any 1990, s'havia fet en la introducció al debat.

El fil del raonament seria:

1. Valor, valors, són allò que val, que serveix per viure humanament.
2. Els drets humans són els que defineixen bàsicament la condició humana. Entre ells hi ha el dret a l'educació, com a traspàs, recepció i creació de l'herència humana. Els drets comporten sempre deures, amb una atribució a aportar en cada cas.
3. Els drets de l'infant són els que defineixen la condició del menor en el seu procés cap a la plenitud humana, en el seu procés d'educació. Els drets de l'infant són, per tant, els que forneixen l'educació del contingut base, els que donen sentit als deures i drets dels educadors: família, mestres, ciutadania, poders públics.
4. En educació, els valors a propugnar són els que serveixen per l'accés a l'exercici dels drets humans, considerats des de la perspectiva dels menors, tal com s'expliciten en els acords internacionals, el darrer dels quals és la Convenció de l'ONU.

En el nostre debat es recordava que viure humanament és quelcom que s'ha anat i es va definint, segle rere segle, des dels diferents racons del planeta, a través d'una multitud de formes i fórmules, més o menys assumides, de múltiples inspiracions considerades més o menys transcendents. Actituds individuals, relacions entre individus, costums, creences, treball i lleure, ciències i arts, organització social... han definit diferents models d'humanitat, diferents identitats.

Però també, en moltes identitats, hi ha hagut referències a tota la humanitat, a tots els pobles de la terra. I especialment des de fa poc més de dos segles, des de la revolució francesa, hi ha hagut un procés per definir el denominador comú de la humanitat: els drets de l'home, allò que serveix per a tots els homes i les dones i que molts homes i moltes dones, més o menys famosos o desconeguts, han fet amb el seu treball, amb encerts i errors, amb la seva alegria i les seves penes.

Al llarg del seu procés d'educació, l'infant, l'adolescent i el jove tenen dret a rebre i a prendre possessió activa de l'herència humana; a conèixer, a viure en el seu jo i en el seu grup i a objectivar i valorar els termes del meravellós procés d'hominització, d'humanització, en el qual estem immersos i on podem continuar avançant, retrocedint, canviant.

En el debat actual, la proposta del Ministeri és doble o triple: la inclusió dels valors en el projecte educatiu de centre per afavorir el 'tractament universal' de totes les àrees i assignatures, i aconseguir d'aquesta manera la convivència 'com a ciutadans' i l'establiment d'una nova 'àrea d'educació per a la ciutadania', sobre la qual cal preguntar-se per la idoneïtat, el professorat responsable i la ubicació en l'educació primària i secundària.

Les respostes van en la línia de reordenar propostes i preguntes. La 'impregnació' de valors, drets i deures en la convivència, en l'organització, en els objectius de cada escola, sembla imprescindible en tots els escenaris i trams de l'educació, i base de totes les altres formes de tractament del tema. La 'transversalitat', és a dir, la consideració dels valors, els drets i els deures humans en tots els temes que s'hi prestin. La transversalitat no com a simple afegitó sinó com a bona descoberta, com a criteri del coneixement de l'actualitat i de la història, en arts, lletres, ciències i política, n'és una conseqüència, no la causa.

L' 'àrea', ha de ser una nova àrea o assignatura? No es ja part de la de la història de la nació i de la humanitat? O és un apartat de la filosofia?

Cerquem la justificació de les nostres afirmacions i la resposta a les darreres preguntes en els textos de la Convenció de 1989.

En els seus cinc primers articles, el text deixa ben clar que es refereix als drets dels infants, el menors de 18 anys (Art.1); els Estats els garanteixen a tots i cadascun l'aplicació dels seus drets sense discriminació (Art.2); que l'interès de l'infant és el criteri superior davant les institucions, les famílies, etc. (Art.3); que se'ls ha de dedicar el màxim de recursos i de cooperació internacional (Art.4); i que els estats respectaran la responsabilitat primera, els drets i deures dels pares perquè els infants puguin exercir els seus drets (Art.5).

A la meitat del document, la Convenció dedica dos articles a l'educació escolar. El primer, el 28, respecte les responsabilitats dels estats, les que la nostra Constitució de 1978 atribueix en plural als 'poders públics', tot abandonant la tradicional concepció d'inspiració francesa de la competència omnímoda de l'Estat central, unitari, uniformador, en educació. Ho subratllarem en el text. El segon, el 29, tracta els principals objectius de l'educació, en destaca valors i drets. També ho subratllarem. I considerarem també la importància en l'educació formal i no formal, dels articles 30 i 31.

A continuació passarem llista a tots els articles de la Convenció de 1989, perquè en l'enumeració, llavors exhaustiva, dels drets de l'infant, hi hem de trobar els valors bàsics de l'educació en general, i no només l'escolar, sinó

també la familiar, la no formal o extraescolar i la informal o influència de l'entorn social, amb els seus vells i nous mitjans i tècniques de comunicació i d'informació. Els responsables de l'educació, famílies, professionals, administracions, ho haurien de tenir tot en compte i tractar-ho amb el màxim acord i la màxima complementarietat possibles a favor de l'educació dels infants. Més endavant parlarem d'aquests possibles acords.

Transcrivim a continuació els articles que, si els llegim en clau de responsabilitat en educació, ens poden aclarir molts conceptes.

Article 28 1. “Els estats membres reconeixen el dret de l'infant a l'educació, i amb l'objectiu d'aconseguir aquest dret progressivament i basant-se en la igualtat d'oportunitats, especialment han de: a) Implantar l'ensenyament primari obligatori i gratuït per a tothom; b) Fomentar el desenvolupament de formes diferents de l'ensenyament secundari, inclòs l'ensenyament general i el professional, i posar-lo a l'abast de tots els infants prenent les mesures pertinents, com ara implantat l'ensenyament gratuït i oferint ajut econòmic en cas de necessitat; c) Mitjançant qualsevol mitjà adequat, fer que l'ensenyament superior sigui accessible a tothom, segons la capacitat de cadascú. d) Posar a l'abast de tots els infants informació i orientació sobre les qüestions referents a l'educació i professionals. e) Prendre mesures per encoratjar l'assistència regular a l'escola i reduir les taxes d'abandonament escolar. 2. Els estats membres han de prendre totes les mesures adequades per assegurar que la disciplina escolar sigui administrada de manera compatible amb la dignitat humana de l'infant i de conformitat amb aquesta Convenció 3. Els estats membres han de fomentar i encoratjar la cooperació internacional pel que fa a l'educació, especialment amb l'objectiu de contribuir a eliminar la ignorància i l'analfabetisme del món, i facilitar l'accés als coneixements científics i tècnics i als mètodes d'ensenyament moderns. En aquest aspecte, s'ha de tenir en compte especialment les necessitats dels països en desenvolupament.”

Els objectius de l'educació, segons l'article 29, són competència dels estats, i l'article es refereix concretament a allò que ha de fer cada centre amb la participació de tots els membres de la comunitat escolar, com en el cas de la informació, l'orientació, l'assistència, la disciplina interna i l'obertura a la cooperació internacional, de l'article 28. en el punt 2 d'aquest article es puntualitza el dret i el condicionament a i de la llibertat d'ensenyament.

Article 29 “1. Els estats membres convenen que l'educació de l'infant ha d'anar adreçada a: a) Desenvolupar tant com es pugui la personalitat, el talent i la capacitat mental i física de l'infant; b) Infondre en l'infant el respecte envers els seus pares, la seva pròpia identitat cultural, llengua i valors, i envers els valors nacionals del país on viu, del país d'on podria procedir i envers les civilitzacions diferents de la seva. c) Preparar l'infant a una vida responsable en una societat lliure, amb esperit de comprensió, pau, tolerància, igualtat entre els sexes i amistat entre tots els pobles, grups ètnics, nacionals i religiosos i persones d'origen indígena. d) Infondre en l'infant el respecte a l'entorn natural.”

“2. Cap punt d'aquest article o de l'article 28 ha de ser interpretat de manera que restringeixi la llibertat dels individus i de les entitats per establir i dirigir institucions d'ensenyament, sempre que siguin respectats els principis del paràgraf 1 d'aquest

article, i que l'educació donada en aquestes institucions s'ajusti a les normes mínimes de l'Estat.”

I com a apèndixs, dos articles específics més de caràcter educatiu, que són rellevants:

Article 30. “Als estats on hi hagi minories ètniques, religioses o lingüístiques, o persones d'origen indígena, a l'infant que pertanyi a una minoria o que sigui indígena no se li pot negar mai, en comunitat amb els altres membres del seu grup, el dret a gaudir de la seva pròpia cultura, a professar i practicar la seva pròpia religió i a utilitzar la seva pròpia llengua.”

Article 31 “1. Els estats membres reconeixen el dret de l'infant al descans i a l'esplai, al joc i a les activitats d'esbarjo adequades a la seva edat, i a participar lliurement en la vida cultural i les arts.”

“2. Els Estats membres han de respectar i promoure el dret de l'infant a participar plenament en la vida cultural i artística i han d'afavorir oportunitats de participació en activitats culturals, artístiques, recreatives i d'esplai.”

Un article extraordinàriament important per a l'escola, especialment la infantil, en la qual el joc hauria de ser l'únic currículum. I important també per fora de l'escola, i la cultura, les arts i el lleure en general.

Tornem ara a la llista general de drets que els Estats es comprometen a respectar, i d'una manera especial aquells que es refereixen a l'escola i comentem en aquesta clau:

Dret de l'infant a la vida (Art.6). A viure plenament a l'escola.

Dret al nom (Art.7). Quelcom molt més important que un lloc en la llista de la classe.

Dret a la identitat (Art.8). I aquí, una de les frases més belles del text: “Si un infant fos privat il·legalment d'algun dels elements de la seva identitat, o de tots, els estats membres li prestaran l'assistència i la protecció adequades amb la finalitat de restablir ràpidament la seva identitat.” Com podem vetllar per la identitat de cada infant a les nostres escoles?

Dret a expressar la seva opinió en els assumptes que l'afecten (Art.12). Per exemple, la repetició o la no repetició de curs.

Dret a la llibertat d'expressió, ja sigui oral, per escrit o impresa de manera artística o a través de qualsevol altre mitjà que hagi triat; i a la cerca d'informació (Art. 13). Eduquem en tots els mitjans actuals i en tots els codis d'expressió? I en totes les possibilitats de cerca d'informació?

Dret de l'infant a la llibertat de pensament, de consciència i de religió (Art.14.1). Com es respecten a l'escola?

Drets i deures dels pares... de guiar l'infant en l'exercici del seu dret, a tenor de l'evolució de les seves facultats (Art.14.2) Com guien els pares, i com pares i mestres es tenen en compte mútuament?

Dret de reunió i d'associació (Art.15). Com els valorem i fomentem?

Dret a la no ingerència en la vida privada, la correspondència (Art.16) Els respectem *in mente* i en la realitat?

Article 17 *La funció important dels mitjans de comunicació...* “Els estats membres reconeixen la importància de la funció dels mitjans de comunicació i han de vetllar perquè l'infant tingui accés a informacions i materials informatius procedents de diverses fonts nacionals i internacionals, especialment les que tenen per finalitat promoure el seu benestar social, espiritual i moral, i la seva salut física i mental. Amb aquesta finalitat, els estats membres: 1. Han d'encoratjar els mitjans de comunicació social a difondre informació i materials informatius que siguin beneficiosos socialment i culturalment per a l'infant d'acord amb l'esperit de l'article 29; 2. Han de promoure la cooperació internacional en la producció, l'intercanvi i la difusió d'aquesta informació i d'aquest material informatiu procedent de diverses fonts nacionals i internacionals; 3. Han d'encoratjar la producció i la difusió de llibres infantils; 4. Han d'encoratjar els mitjans de comunicació a tenir una atenció especial a les necessitats lingüístiques de l'infant que pertany a un grup minoritari o que sigui indígena; 5. Han de promoure el desenvolupament de la normativa adequada per protegir l'infant de la informació o del material informatiu perjudicial per al seu benestar tenint en compte les disposicions dels articles 13 i 18.

S'ha transcrit literalment l'article 17, atès que l'actual paper dels mitjans de comunicació en la informació dels infants supera sovint, en quantitat, el paper d'informació de l'escola. I convé que el mestre ho tingui en compte, per integrar les informacions de manera educativa, així com per exigir i participar en la realització de materials de qualitat.

Després de remarcar la responsabilitat *del pare i la mare* (Art.18) passem a enumerar els drets de protecció que es comenten per si sols, fora de l'escola i a dins:

D'abusos i maltractes (Art.19)

En absència de la família (Art.20)

En cas d'adopció (Art.21)

En cas de ser refugiat (Art.22)

En cas d'estar impedit (Art. 23)

Per la salut (Art.24)

Inclús en internat (Art.25)

En la Seguretat Social (Art.26)

Amb un nivell de vida adequat (Art.27).

Aquí és on la Convenció introdueix els articles relatius al *Dret a l'Educació i als seus objectius*, amb extensió a les minories i a l'educació informal, per continuar amb els de protecció. La imaginació de pares i mestres pot volar en l'espai i buscar en la consciència.

Contra l'explotació econòmica (Art.32)

Contra la droga (Art.33)

Contra els abusos sexuals (Art.34)

Contra el segrest (Art.35)

Contra qualsevol tipus d'explotació (Art.36)

Contra els tractes cruels (Art.37)

Contra l'enrolament a la guerra (Art.38)

A favor de la recuperació després de qualsevol delicte (Art.39)

A favor del tracte humà de l'infant infractor (Art.40)

I acaba el llistat amb els compromisos de:

Acceptar les disposicions de drets estatals i internacionals que més aconduïxin als drets de l'infant (Art.41)

I amb el compromís de:

Donar a conèixer a adults i infants els drets objecte de la Convenció (Art.42).

Estableix també la instància i el procés de control del compliment de la Convenció.

Acabem nosaltres reprenent de mestres i pedagogs el cultiu anticipat i conseqüent dels drets de l'infant definits en la Convenció de 1989.

Què van fer sinó això Friedrich Fröbel i Maria Montessori quan van considerar i van cultivar l'infant més petit com a humanitat *in fieri* als Jardins o Cases d'Infants? I amb l'exercici de totes les seves capacitats de joc i de treball, d'autodomini, d'expressió, de silenci, d'atenció, de llenguatge, de cant, de dibuix, de convivència amb els seus iguals. De contacte amb la natura, de celebració de la festa, d'exercicis de vida pràctica.

Què han fet sinó això les mestres d'escola bressol quan s'han format des de la pràctica en el més alt nivell científic i cultural, humà, per ser capaces de guiar els sorprenents models d'humanitat que els han tocat, en estreta col·laboració amb els pares? Els valors bàsics de la llibertat de l'infant, les seves capacitats, el seu autodomini, han trobat en aquest període i en aquesta escola, el millor fonament. No és així en les inhibidores concepció i realitat de la 'guarderia', aparcament assistencial en mans de personal auxiliar subcontractat, mal format i maltractat.

En l'etapa d'Educació Primària podríem referir-nos, a més, a les pràctiques i institucions de l'escola Freinet com les primeres en el cultiu dels valors. Recordem l'estudi amb el mètode d'assaig, error i solució, individuals i col·lectius, el treball cooperatiu i productiu en l'hort escolar, la introducció de la impremta i el text lliure a la classe, el projecte de treball en grup, l'assumpció de responsabilitats per part de nens i nenes dins del grup, la cartellera contínuament renovada amb els "jo felicito", "jo critico", "jo proposo"; l'assemblea setmanal de classe, amb la manifestació de problemes i conflictes i els acords per resoldre'ls.

Com han de conèixer els infants el valor de determinades normes si abans no n'han viscut la necessitat i no les han elaborat? Això és el que demanaríem a l'escola primària: l'aprenentatge actiu en tots els camps i en col·laboració, que no milloren amb el nombre d'assignatures i de mestres especialistes en una matèria determinada, sinó amb el treball en equip dels infants a classe i dels mestres a l'escola.

I en l'etapa d'Educació Secundària, a més de tot el que ja s'ha assenyalat, com podem oblidar el millor model que hi ha hagut a Espanya, el *Instituto Escuela de la Institución Libre de Enseñanza*? Allà es va forjar per primera vegada el terme i l'exercici d'"autogovern" en educació. En el marc del projecte, del reglament i dels horaris del *Instituto Escuela* s'hi acollia l'estudi d'assignatures clarament definides pel que fa als continguts educatius, que nois i noies

estudiaven a classe, al camp en visites i excursions, en la cerca a la biblioteca, per convertir-los en llibre o revista propis, de vegades impresos també.

Hi cabien també totes les aficions dels nois i les noies en confabulació amb els professors i professores, des del teatre a la dansa, el cant o l'orquestra, els esports i l'excursionisme, les arts plàstiques i el col·leccionisme, entre altres. Els projectes d'estudi, de lleure, de diferents formes de creació es debatien, s'assumien, se'n repartien responsabilitats, se'n celebraven els resultats, com en una vida en comú, una comunitat.

Tots els drets amb els seus valors inherents s'exercien d'aquesta manera. Inclòs en el cas de l'ensenyament, a cap professor se li podia acudir que 'impartia' alguna cosa. En aquells anys el verb 'impartir' es reservava per a la benedicció papal, i en el *Instituto Escuela* no es va fer servir mai; era molt més pròpia d'aquesta institució la vivència del compartir.

En l'horari del *Instituto Escuela* hi cabia també la formació permanent del seu professorat. En el cas de l'Institut Escola de Barcelona, per exemple, passaven un dia a la setmana a la Universitat.

Segurament l'actual centre d'educació secundària, organitzat amb models tradicionals poc flexibles, és el que, aparentment, presenta més dificultats per renovar-se i adaptar-se a les característiques dels actuals adolescents i joves, sensibles i sotmesos com mai en la història, a les influències de la publicitat i dels nous mitjans de comunicació i d'informació. I més o menys sotmesos també al mercat, i no precisament dels valors als quals es refereix aquest article. És un fet, que els menors coneixen aquest mercat i que els influeix més que els seus professors i que, d'aquesta manera, el desfasament entre professors i alumnes creix.

A més, es dona la circumstància que en aquests darrers anys la reforma de l'educació secundària, tot i amb l'objectiu d'estendre-la i millorar-la, ha suscitat contrarietats en els grans centres més consolidats, i no s'ha exhibit com un èxit allà on ho ha estat, per exemple en els centres públics de creació més recent i de mida més reduïda, o en els centres privats, amb més necessitat i capacitat, i menys traves per a l'adaptació.

Per a tothom, Philippe Meirieu en el llibre *Le pédagogue et les droits de l'enfant: histoire d'un malentendu?*, aconsella la concepció d'un centre escolar ric en estímuls, en el cas de secundària, per exemple, amb l'oferta de la nova biblioteca o mediateca escolar, "un jardí de cultura", on s'hi puguin consultar i fer documents i projectes utilitzant tots els codis vigents. La realització de projectes és el segon consell: projectes d'estudi i de tot tipus d'activitat en els quals l'alumne és subjecte i no objecte, perquè cada projecte s'ha decidit en comú, responent a interessos i conveniències assumits també en comú, per mestres i deixebles.

És des d'aquest cim pedagògic que Philippe Meirieu admet a finals de la secundària la possibilitat d'un projecte d'estudi destinat a la ciutadania. Cal remarcar que Philippe Meirieu és el director de *l'Institut Universitari de Pedagogies de Lyon*, on llicenciats i mestres passen dos anys per especialitzar-se en algun aspecte de l'educació, mentre que a Espanya continua vigent el Certificat d'Aptitud Pedagògica (CAP) que va dissenyar la Llei Villar Palasí l'any 1970, per especialitzar les persones llicenciades en l'ensenyament de qualsevol matèria.

Crec, finalment, que pensant en l'educació en valors, com en tants altres aspectes de l'educació, el camí no es marca a través d'una llei que necessàriament ha de ser de bases, de mínims i, sobretot, de garanties. S'ha de basar en el foment de la col·laboració entre les administracions general i autonòmiques en la Conferència Sectorial d'Educació, per convenir les diferents formes, fórmules i projectes que convenen a cada comunitat, compartir iniciatives i experiències, ajudar en els plantejaments pedagògics, administratius, econòmics i, d'una manera molt especial, en els processos de formació permanent dels mestres, tenint en compte les seves necessitats, desitjos i possibilitats, al mateix temps que la seva intervenció en el disseny i la realització dels nous models de formació inicial per a tot professional de l'educació.

Acabem així, amb la certesa que hi ha mestres que poden col·laborar en el millorament i la consolidació de les tres etapes i en les diferents modalitats de l'educació. Aquest estiu passat, precisament, a la mort d'Antonio Gades es van repetir les paraules que dedicava a la seva mestra de dansa, Pilar López: "Ella em va ensenyar l'ètica abans que l'estètica de la dansa. Ella em va ensenyar a ser jo mateix en la dansa. És un privilegi de l'home tenir mestres..."